

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARI OLAN EBEVEYNLERİN YAŞAMLARINDA ALGILADIKLARI STRESİ YORDAYAN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ*

THE EXAMINATION OF PREDICTING FACTORS OF PERCEIVED STRESS OF PARENTS WITH MENTAL RETARDED CHILDREN

Güler KÖKSAL*

Zekavet KABASAKAL**

ÖZET

Bu araştırmada, çocuk ve aile ile ilgili bazı değişkenlere göre sosyal destek, evlilik uyumu, ailede çocukla ilgili iş bölümünün, 6-12 yaşları arasındaki zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresin önemli yordayıcıları olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma örneklemini 6-12 yaşları arasındaki zihinsel engelli çocuklara sahip 200 ebeveyn (124 anne, 76 baba) oluşturmuştur. Araştırmaya katılan ebeveynlerin stres algıları “Algılanan Stres Ölçeği”, sosyal destek algıları, “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği”, evlilik uyumları “Evlilikte Uyum Ölçeği”, çocuk ile ebeveynlerin bazı kişisel, demografik bilgileri de araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” aracılığıyla değerlendirilmiştir. Regresyon analizi sonuçları, evlilik uyumunun bağımlı değişkenin tek anlamlı yordayıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal destek ve çocukla ilgili işbölümü değişkenlerinin zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin algıladıkları stresin anlamlı yordayıcıları olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynler, algılanan stres, sosyal destek, evlilik uyumu, çocukla ilgili işbölümü

ABSTRACT

This study is designed to determine, according to some variables, the role of social support, marital adjustment and child-related division of labor in predicting stress of parents with mentally retarded children between the ages of 6-12. The sample of the research consisted of 200 parents (124 mothers, 76 fathers) having mentally retarded children aged between 6-12. Participants were administered three self-report questionnaires in order to assess perceived stress of parents (Perceived Stress Questionnaire), perceived social support of parents (Multidimensional Perceived Social Support Questionnaire), and marital adjustment (Marital Adjustment Questionnaire). In addition, personal and demographic information about children and parents were obtained by using a demographic form developed by the researcher. Results of the regression analyses revealed that marital adjustment was the only significant predictor among the independent variables. Neither social support nor child related labor of division were significant predictors of perceived stress of parents with mentally retarded child/children.

Key Words: Parents with mentally retarded children, perceived stress, social support, marital adjustment, child related labor of division

* Uzman Psikolog, Milli Eğitim Bakanlığı, guler-koksall@hotmail.com

** Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, zekavet.kabasakal@gmail.com

GİRİŞ

Ailelerin çocuk sahibi olmaları yaşantılarında yeni düzenlemeler ve değişiklikler yapmalarını gerektiren, mutluluk verici olduğu kadar zorlayıcı yanları da olan bir yaşam olayıdır. Birçok annenin sağlıklı ve “normal” bir çocuk dünyaya getirme hayali bulunmaktadır. Bu dileğin gerçekleşmemesi, diğer bir deyişle çocuğun engelli olduğunun öğrenilmesi durumunda, çocuğun dünyaya gelmesiyle hissedilen sevinç yerini şok duygusu ve yoğun bir kedere bırakabilmektedir. Özellikle çocuğun zihinsel engelli olduğunun öğrenilmesi ailelerde ciddi krizler yaşanmasına neden olmaktadır. Ebeveynler genellikle bu tanıyı kabullenmekte zorlanmaktadır. Farklı duygusal ve bilişsel süreçlerin hakim olduğu aşamalardan geçerek yaşadıkları şokla başa çıkabilmekte ve durumlarına uyum sağlayabilmektedir (Okanlı ve diğ., 2004: 3).

Engelli bir çocukla yaşamak aile üyelerini sosyal, psikolojik ve ekonomik açılarından etkileyebilen bir durumdur. Anne ve baba alışılması zor olan bu durum karşısında stres yaşamakla birlikte, günlük hayatın gereklerini yerine getirmekte de zorlanmaktadır. Ebeveynler başta evlilik ve duygusal ilişkiler olmak üzere kişilerarası ilişkilerinde sorunlar yaşayabilmektedir. Çocuğun bakımı için gerekli olan fazla zaman, para, enerji gereksinimi ve bunların beraberinde getirdiği duygusal sıkıntılar anne ve babanın stres yaşamasına neden olmaktadır (Küçüker, 2001:2). Ekonomik zorluklar, bilgi eksikliği, aile üyelerinin değişen rolleri, evlilik ilişkilerinde ortaya çıkan gerginlik, sosyal aktivitelere katılımı azalma, zihinsel engelli bireye karşı toplumun tutumu gibi değişkenler ailelerin hissettikleri stresi arttırmaktadır (Bilal & Dağ, 2005; Küçüker, 2001).

Engelli çocuğun gelişiminin desteklenmesinde oldukça kritik bir role sahip olan ebeveynler özellikle duygusal ve ruhsal açılarından önemli zorlanmalar yaşamaktadır. Ülkemizde zihinsel engelli çocukların ebeveynleriyle gerçekleştirilen araştırmalar onların zihinsel engelli çocuğu olmayan ebeveynlerden daha depresif ve kaygılı olduklarını (Aysan & Özben, 2007; Bahar ve diğ., 2009; Dereli & Okur, 2008; Natan, 2007; Uğuz ve diğ., 2004), suçluluk, utanç duyguları yaşadıklarını (Karaçengel, 2007), çocuklarının gelecekteki bakımına ilişkin endişeler taşıdıklarını (Danış, 2006) ve çocuğun aile yaşamına getirdiği sınırlılıklar, ömür boyu bakımının getireceği zorluklardan kaynaklanan kaygılara sahip olduklarını (Çürük, 2008) ortaya koymuştur. Çocukların zihinsel engelinin derecesi arttıkça ebeveynlerin daha fazla karamsarlık, umutsuzluk (Erhan, 2005), depresiflik (Mutlu, Akmeşe & Günel, 2010) gösterdiği, yaşam doyumlarının düştüğü ve stres düzeylerinin arttığı (Aysan & Özben, 2007) ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra, ailelerin gelir düzeyleri düştükçe umutsuzluk (Erhan, 2005) ve depresyon düzeylerinin (Bahar ve diğ., 2004) de arttığı saptanmıştır.

Yetersizliği olan bir çocuğun varlığına başarılı bir şekilde uyum yapmayı kolaylaştıran ve yaşamlarında hissettikleri stres düzeyinin azalmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri sosyal destektir. Sosyal destek, bireyin diğer insanlardan aldığı yardıma işaret etmektedir. Kişinin sevildiği, değerli bulunduğu, kabul edildiği ve kişiler arası destek ağının bir parçası olduğu inancına sahip olmasını sağlayan bilgi olarak tanımlanabilir. Birey sosyal desteği eşi, ailesi ve arkadaşlarının yanı sıra boş zaman etkinliklerinden, eğlence aktivitelerinden, toplum programlarından ve profesyonel kişi ile kurumlardan alabilir (Siklos & Kerns, 2006: 923).

Sosyal destek ya da sosyal destek algısı ailelerin ruh sağlığını sürdürmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin yaşadıkları duygusal güçlükleri ve onların stres algılarını inceleyen araştırmalarda sosyal destek algısı sıklıkla ele

alınan bağımsız değişkenlerden biri olmaktadır. Sosyal destek ile ilgili olarak gerçekleştirilen araştırmalar, engelli çocuklara sahip bireylerin sosyal destekleri arttıkça psikolojik belirtilerinin (Arslan, 2010), umutsuzluk düzeylerinin (Erhan, 2005; Karadağ, 2009), depresif belirti (Yurdakul & Girli, 1998) ve stres düzeylerinin (Feldman ve diğ., 2002, Meaden ve diğ., 2010, Kaner, 2004, Singer ve diğ. 1989) azaldığını; uyumlarının (Bailey, 2007), iyi olma durumlarının (White & Hastings, 2004) arttığını ortaya koymuştur. Bu araştırmalar zihinsel engelli çocuklara sahip olan ailelerin yaşadıkları duygusal ve ruhsal zorlanmalarla sosyal destek almaksızın başa çıkmalarının oldukça güç olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenlerden dolayı bu çalışmada sosyal destek, ebeveynlerin stres algısı üzerinde yordayıcılığı araştırılan bağımsız değişkenlerden biri olarak seçilmiştir.

Evli bireylerin önemli sosyal destek kaynaklarından biri de eşlerdir. Eşler arasındaki uyum problemleri, evlilik yaşantısında var olan sorunlar, bireyin sosyal destek kaynaklarının azalması anlamına da gelmektedir. Engelli bir çocukla yaşamının ailenin işlevlerinde (Özşenol ve diğ., 2003) ve evlilik ilişkisinde (Özekes ve diğ.1998; Risdal & Singer, 2004) sorunlar yaşanmasına yol açtığı ve evlilik yaşantısında ortaya çıkan sorunların düşük sosyo-ekonomik düzeyde olma gibi risk faktörleriyle birleştiğinde boşanma olasılığını arttırdığı yönündeki bulgular (Hatton ve diğ., 2009), söz konusu ailelerle çalışırken evlilik yaşantısındaki sorunların ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmada da evlilik uyumu, zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin yaşadıkları stres algısı üzerinde yordayıcılığı araştırılan bir diğer bağımsız değişken olmuştur.

Engelli bir çocuğa sahip olmak, engeli olmayan bir çocuğa sahip olmaktan daha fazla sorumluluk getirmektedir. Ailenin yaşamı çoğu zaman özürlü çocuğun gereksinimleri etrafında dönmektedir. Bu gereksinimleri karşılamada babaya göre annenin daha fazla sorumluluk yüklenmesi, ilgisinin, zamanının ve enerjisinin çoğunu özürlü çocuğa vermek zorunda kalması anneyi giderek eşinden ve diğer çocuklarından da uzaklaştırabilmektedir. Bu nedenle zaman zaman özürlü olmayan diğer kardeşlerde uyum ve davranış problemleri ortaya çıkabilmekte, evlilik ilişkisinde de bozulmalar olabilmektedir (Küçüker, 1993:27). Ericson ve Upshur (1989), babalar eşlerine anlamlı destek sağladıklarında ve mevcut işlere katıldığında, annelerin çocuk bakımının yüküne yönelik algılarının hafiflediğini bulmuştur. Ayrıca, baba katılımı, gerek anne gerekse baba açısından aile bağlarını ve evlilik düzenini artırıcı etkiye sahip olmasının yanında evlilik doyumunu artırmasıyla, zihin engelli çocuğun kaynaklık ettiği stresörleri önleyici niteliktedir (Akt: Meral, 2006, 13). Ülkemizde engelli çocukları olan ailelerde çocuğun bakımı ile ilgili işbölümünün ebeveynlerin stres düzeyini etkilemedeki rolünü inceleyen bir araştırmaya literatürde rastlanmamıştır. Zihinsel engelli çocukların anne-babaları özel eğitim uygulamalarının başarılı olmasında en etkili elemanlar olarak kabul edilmektedir. Anne ve babalar çocuğun okul dışı performansı hakkında bilgi vermekte, eğitim programlarının amaçlarının belirlenmesine katkıda bulunmakta ve eğitim programının evde uygulanması gereken boyutunda öğretmen rolü oynamaktadır. Başka bir deyişle, çocuğun gelişimindeki önemli aktörler olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, eğitim kurumlarında saptanan özel eğitim amaçları özürlü çocuğun olduğu kadar anne babanın da gereksinimlerini karşılamalıdır (Sucuoğlu, 1996:26). Özürlü çocukların aileleriyle çalışan danışmanların ortak hedefler doğrultusunda davranışları ve ailenin yalnızca özürlü bir üyesinin ihtiyaçları açısından değil, tüm üyelerinin ihtiyaçları açısından dikkate alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir (Küçüker, 1993:24). Zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerin ihtiyaçlarının saptanması ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda hizmetler sunulması aile içi destek sisteminin güçlenmesini sağlayacaktır (Girli, 2005:3). Ailelerin engelli bir çocuğa sahip olmakla ilgili

stres algılarını etkileyen faktörlerin bilinmesi, ailelere yönelik olarak oluşturulacak destek hizmetlerinin içeriğini ve odak noktasını saptamak açısından önemlidir.

Çocukla ilgili işbölümünün tek bir ebeveynin üzerinde toplanan iş yükünü hafifleteceği ve stresi azaltacağı varsayımından yola çıkılarak, ilgili değişkenin ebeveynlerin stresini yordama gücünün incelenmesi gerektiği düşünülmüştür.

Çocukların içinde bulunduğu gelişim dönemleri ebeveynlerin stres algısı üzerinde etkide bulunabilecek bir faktördür. Zihinsel engelli bir çocuğun bebeklik ya da ergenlik döneminde ailelerin başa çıkmak durumunda kalacağı sorunların nitelikleri farklı olacaktır. Bu nedenle araştırma örneklemini sadece aynı yaş grubundaki (6-12 yaş) zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinden seçilmiştir.

Zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin yaşadıkları stresle ilişki olan faktörler ailenin stres düzeyi üzerinde aynı derecede etkiye sahip değildir. Sonuçları varyans analizleriyle gerçekleştirilen çalışmalar bağımsız değişkenle bağımlı değişkenin ilişkisinin derecesini vermekte yeterli olmamaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmada veri analizinin regresyon yöntemi ile gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Regresyon analizi, bağımsız değişkenin ya da değişkenlerin bağımlı değişkende gözlenen değişimlerin ne kadarını açıkladıklarını, bağımlı değişkeni anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadıklarını; birden fazla bağımsız değişken var ise bunların bağımlı değişken üzerindeki göreceli önemliliklerini saptamayı sağlamaktadır (Büyüköztürk, 2004: 8). Bu araştırmanın, daha önce konuyla ilgili gerçekleştirilen ve önemli bir kısmının verileri varyans analizi ile değerlendirilmiş çalışmaların ortaya koyduğu bilgilerin bütünsel bir bağlamda kavramsallaştırılmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkarak, gerçekleştirilecek olan araştırmanın amacı, aile ve çocuğa ilişkin çeşitli değişkenlere göre sosyal destek, evlilik uyumu, ailede çocukla ilgili işbölümü değişkenlerinin 6-12 yaşları arasındaki zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordama gücünü belirlemek olarak kavramsallaştırılmıştır.

Araştırmanın temel problemini “6-12 yaş arasında zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin kendileri ve çocuklarına ilişkin bazı değişkenlere göre, sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumları onların yaşamlarında algıladıkları stresin önemli yordayıcıları mıdır?” sorusu oluşturmuştur.

Bu doğrultuda; çalışmada yanıtı aranan alt problemlerde, anne veya baba olma, çocuğun cinsiyeti, ailenin sahip olduğu çocuk sayısı, zihinsel engelli çocuğun eğitim alma yılı, zihinsel engeli dışında bir engeli bulunması, ailenin yaşamındaki stres verici olayların varlığı değişkenlerinin her birine göre sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının 6-12 yaş arasında zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresin önemli yordayıcıları olup olmadığı incelenmiştir.

1.YÖNTEM

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 1998). Araştırmanın İstanbul Beylikdüzü Rehberlik Araştırma Merkezi ve Şişli Rehberlik Araştırma Merkezleri’nde gerçekleştirilmesi için öncelikle İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü’nden izin alınmıştır. Daha sonra ilgili kurum yöneticileri ve kurum çalışanlarıyla görüşülerek araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma verileri 01.Mart-30 Nisan 2011 tarihleri arasında toplanmıştır. Kurum sekreteri ve psikolojik danışmanlar özel eğitimden yararlanan ve eğitsel değerlendirme raporunu yenilemek üzere

performans değerlendirmeye alınan 6-12 yaş arasındaki çocukların ebeveynlerine araştırmanın amacı hakkında kısaca bilgi vererek, ölçme araçlarını dağıtmışlar; gönüllü ebeveynler de çocuğun performans değerlendirmesinde olduğu esnada bunları yanıtlamışlardır. Araştırmanın uygulanma aşaması tamamlandıktan sonra, örnekleme yer alan her bir öğrencinin veri toplama araçlarına yönelik yanıtları SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak bilgisayara kodlanmış ve elde edilen verilerin istatistiksel çözümlmeleri yine bu program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

1.1.Örnekleme

Araştırma örneklemini 6-12 yaşları arasındaki zihinsel engelli çocuklara sahip 200 ebeveyn (124 anne, 76 baba) oluşturmuştur. Araştırma örneklemindeki ebeveynler, İstanbul'un altı farklı ilçesinde (Beylikdüzü, Beyoğlu, Büyükçekmece, Çatalca, Esenyurt, Şişli) ikamet etmekte olup; Beylikdüzü ve Şişli Rehberlik Araştırma Merkezi'ne çocuklarının eğitsel tanınması için başvuran kişilerdir. Araştırmada kullanılan "Kişisel Bilgi Formu"ndan elde edilen verilere göre:

-Anne ve babaların yaşları 25-57 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 38'dir.

-Annelerin 14' ü (%7) okur-yazar, 68' i (%34) ilköğretim, 15'i (%7.5) ortaokul, 18' i (%9) lise, 8' i (%4) üniversite mezunu, 1' i (%5) lisansüstü eğitim mezunudur. Babaların, 7'si (%3,5) okur-yazar, 31' i (%15.5) ilköğretim, 14' ü (%7) ortaokul, 14' ü (%7) lise, 10' u (%5) üniversite mezunudur.

- Annelerin, 115' inin (%57.5) ev hanımı, 5' inin (%2.5) kamu memuru olduğu; 3'ünün (%1.5) özel sektörde çalıştığı, 1'inin ise (%5) işçi olduğu; babaların ise 12'sinin (%6) kamu memuru, 22'sinin (%11) işçi olduğu; 13'ünün (%6.5) özel sektörde, 1'inin (%5) kamuda işçi olarak çalıştığı; 14'ünün (%7) serbest meslek sahibi olduğu, 8'inin (%4) düzenli işinin bulunmadığı, 6'sının ise (%3) çalışmadığı saptanmıştır.

-Anne-babaların 53'ünün (%26.5) 1, 77' sinin (%38.5) 2, 44'ünün (%22.0) 3, 12'sinin (%6.0) 4, 4'ünün (2.0) 5, 6'sının (%3.0) 6, 4'ünün (%2.0) ise 7 çocuğu bulunmaktadır.

-Anne-babaların zihinsel engelli çocuklarının 78'i (%39) kız, 122'si (%61) erkektir.

-Anne-babaların 41'i (%20.5) 6, 20'si (%10) 7, 20'si (%10) 8, 11' i (%5.5) 9, 27' si (%13.5) 10, 26' sı (%13) 11, 55' i ise (%27.5) 12 yaşında olan zihinsel engelli çocuklara sahiptir.

-Anne-babaların 92' sinin (%46) çocuğunun sadece zihinsel engeli; 108' inin (%54) ise birden fazla engeli bulunmaktadır.

1.2. Veri Toplama Araçları:

1.2.1. Algılanan Stres Ölçeği: Ölçek Cohen, Kamarck ve Mermelstein tarafından 1983 yılında geliştirilmiştir. Bireylerin son bir ay içerisinde yaşadıkları stresli durumları değerlendirmeye yönelik 14 maddeden oluşan, 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin stres düzeyinin yüksekliğini belirtmektedir. Ölçeğin Türk örnekleme uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Eskin, Dereboyu, Harlak ve Demirkıran (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma Adnan Menderes Üniversitesi'nde eğitim görmekte olan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 234 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda ölçeğin iç tutarlılığının 0.84 olduğu saptanmıştır. Test-tekrar test katsayısı ise, 0.87 olarak hesaplanmıştır. ASÖ'den elde edilen stres puanlarının, yaşam olayları ve depresyon ile pozitif yönde, yaşam doyumu, öz-saygı ve algılanan sosyal destek puanlarıyla negatif yönde bağıntı katsayısına sahip olduğu bulunmuştur. Yapılan faktör

çözümlemeleri ölçeğin yetersiz öz-yeterlilik ve stres/rahatsızlık algısı olmak üzere iki faktörlü bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur (Eskin ve diğ., 2009)

1.2.2. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği: Ölçek Zimet, Dahlem, Zimet ve Farley (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 12 maddeden oluşan bireyin sosyal desteği ile ilgili kaynağın yeterliliğine ilişkin algısını ölçen “ Tamamen Katılmıyorum” (1) ile “ Tamamen Katılıyorum” (7) arasında değişen 7’li likert tipinde bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçek algılanan sosyal desteğin kaynağını aile, arkadaşlar ve anlamlı diğerleri olmak üzere üç alt boyutta ölçebilmektedir. Ölçeğin Türkçeye ilk adaptasyonu Eker ve Arkar tarafından 1995 yılında yapılmıştır. 2001 yılında gerçekleştirilen gözden geçirme çalışmasında aile ve anlamlı diğerleri ile ilgili kavramlar üzerinde çalışılarak bazı değişiklikler yapılmış; ölçeğin psikometrik özellikleri psikiyatri, cerrahi ve normal örneklem üzerinden elde edilen verilerde test edilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu, orijinalinde olduğu gibi algılanmış sosyal desteğin kaynağını gösteren (arkadaş, aile ve anlamlı diğerleri) üç alt ölçekten ve 12 maddeden oluştuğu saptanmıştır. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları, 0.80 ile 0.95 arasında değişen yüksek tutarlılık düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir (Eker, Arkar, 1995; Eker, Arkar & Yıldız, 2001)

1.2.3. Çocukla İlgili İşbölümü Anketi: Çocuk bakımı ve eşler arasındaki işbölümünü değerlendirmek için oluşturulmuştur. 24 maddeden oluşmaktadır. Seral tarafından 1998 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0 .81 ‘dir (Seral, 1998)

1.2.4. Evlilikte Uyum Ölçeği: Evlilik uyumunu değerlendirmek amacıyla Locke ve Wallace tarafından 1987 yılında geliştirilen ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, hem genel evlilik doyumunu ya da niteliğini ölçmekte (madde-1), hem de çeşitli konularda (aile bütçesi, duyguların ifadesi, arkadaşlar, cinsellik, toplumsal kurallar, yaşam felsefesi) (madde 2-9) anlaşma ya da anlaşmama ile ilişki tarzını (boş zaman, ev dışı etkinlikler, çatışma çözme, güven) (madde10-15) ölçmektedir (Kışlak,1999).

Ölçek, 1996 yılında Kışlak tarafından ülkemize uyarlanmıştır. Güvenirlik çalışması kapsamında hesaplanan iç tutarlık katsayısı 0 .80 ‘dir. İki yarım test güvenirliği 0.67’dir. Ölçüt bağımlı geçerlik çalışmasında aile yapısını değerlendirme ölçeği ile korelasyonun . 66 olduğu saptanmıştır (Kışlak, 1999; Öner, 2006).

1.2.5. Bilgi Formu: Çocuk ve aile ilgili sosyo-demografik bilgiler yer almaktadır.

2. BULGULAR

Araştırma sonucunda evlilik uyumu değişkeninin

- Zihinsel engelli çocuğu erkek olan anne-babaların stres puanındaki varyansın %9’unu (Bkz. Tablo-1),
- Zihinsel engelli çocuğu dışında zihinsel engelli olmayan çocuğu olan anne-babaların stres puanlarının da %7’sini (Bkz. Tablo-2),
- Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların stres puanındaki varyansın %8’ini (Bkz. Tablo-3) açıkladığı ortaya çıkmıştır.

Sosyal destek ve çocukla ilgili işbölümü değişkenlerinin araştırmada ele alınan hiçbir alt problemde anlamlı bir yordayıcılık etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Aşağıda, evlilik uyumunun anlamlı yordayıcılık etkisine sahip olduğu alt problemlerin bulgularını içeren tablolar ve açıklamalarına yer verilmiştir.

Tablo-1

Zihinsel engelli oğlu olan ebeveynlerin sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının onların yaşamlarında algıladıkları stresi yordamasına ait çoklu doğrusal regresyon analizi tablosu

	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış	<i>t</i>	<i>p</i>
	katsayılar		katsayılar		
	B	SH	β		
Sabit	47,588	2,938		16,199	,000
Sosyal destek	-,062	,041	-,144	-1,530	,129
Evlilikte uyum	-,151	,068	-,225	-2,210	,029*
İş bölümü	,016	,164	,010	,099	,921
$F_{3-113}=3,557, p=,017, R=,29, R^2=,09$					
Durbin-Watson= 1,838					

Zihinsel engelli oğlu olan ebeveynlerin sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının, onların yaşamlarında algıladıkları stresi yordamasına ait çoklu doğrusal regresyon analiziyle incelenerek elde edilen ANOVA sonucunda regresyon modelinin önemli olduğu belirlenmiştir ($F_{3-113}=3,557, p=,017$). Yordayıcı değişkenler olarak sosyal destek, evlilikte uyum ve iş bölümüne ait *t*-testi sonuçları incelendiğinde sadece evlilikte uyum değişkeninin algılanan stresin ($\beta= -,23$) negatif yönde önemli bir yordayıcısı olduğu anlaşılmıştır. Ancak regresyon modelinde yordayıcı değişkenin varyansın sadece %9'unu açıkladığı belirlenmiştir.

Tablo-2

Zihinsel engelli çocuğu ve normal gelişen çocuğu olan ebeveynlerin sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının onların yaşamlarında algıladıkları stresi yordamasına ait çoklu doğrusal regresyon analizi tablosu

	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	<i>T</i>	<i>p</i>
	B	SH	β		
Sabit	47,463	2,608		18,196	,000
Sosal destek	-,036	,035	-,087	-1,017	,311
Evlilikte uyum	-,149	,060	-,224	-2,472	,015*
İş bölümü	-,112	,152	-,067	-,739	,461
$F_{3-138} = 4,449, p = ,005, R = ,30, R^2 = ,07$					
Durbin-Watson= 1,761					

Zihinsel engelli çocuğa ve normal gelişen çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının, onların yaşamlarında algıladıkları stresi yordamasına ait çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarında regresyon modeline ait ANOVA sonuçlarının önemli olduğu görülmektedir ($F_{3-138} = 4,449, p = ,005$). Yordayıcı değişkenlerin yordayıcı etkilerine ait önemliliği gösteren *t*-testi sonuçlarına göre ise, sadece evlilikte uyum değişkeninin ebeveynlerin algıladıkların stresin önemli bir açıklayıcısı olduğu belirlenmiştir ($t = -2,472, p = ,015$). Bununla birlikte açıklanan varyansın %7 ile sınırlı olduğu anlaşılmıştır.

Tablo-3

Zihinsel engelli çocuğu olan anne- babaların sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının onların yaşamlarında algıladıkları stresi yordamasına ait çoklu doğrusal regresyon analizi tablosu

	Standartlaştırılmamış		Standartlaştırılmış		<i>t</i>	<i>p</i>
	katsayılar		katsayılar			
	B	SH	β			
Sabit	47,588	2,938			16,199	,000
Sosyal destek	-,062	,041	-,144		-1,530	,129
Evlilikte uyum	-,151	,068	-,225		-2,210	,029*
İş bölümü	,016	,164	,010		,099	,921
F ₃₋₁₁₃ =3,557, <i>p</i> = ,017, R=,29, R ² = ,09						
Durbin-Watson= 1,838						

Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumlarının onların yaşamlarında algıladıkları stresi yordamasına ait çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda regresyon modelinin önemine ait ANOVA'nın önemli olduğu belirlenmiştir ($F_{3-191}=, p= 001$). Yordayıcı değişkenlere ait t-testi bulgularına göre ise sadece evlilikte uyum ($\beta= -,19$) değişkenin ebeveynlerin algıladıkları stresin önemli bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($t= 2,352, p= ,020$). Bununla birlikte regresyon modelinde varyansın %8 gibi düşük bir oranın açıklandığı belirlenmiştir.

3.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

3.1. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumlarının Onların Algıladıkları Stresi Yordamasına İlişkin Bulguların Tartışılması:

“Zihinsel engelli oğlu olan ebeveynlerin sosyal destek, ailede çocukla ilgili işbölümü ve evlilik uyumları, onların yaşamlarında algıladığı stresi yordamakta mıdır?” alt probleminde, evlilik uyumu anne-babaların stres puanlarındaki varyansın %9'unu açıklamıştır. Zihinsel engelli oğlu olan ebeveynlerin evlilik uyumlarıyla stres algısı arasında arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu, evlilik uyumları düştükçe algıladıkları stresin arttığı saptanmıştır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğun erkek olmasının ebeveynlerin ruh sağlığı ile olumsuz ilişki içinde olduğunu ortaya koyan bulgulara rastlanılmıştır. Frey ve diğ. (1989) farklı engel grupları ile yaptıkları çalışmalarında, engelli çocuğun erkek olması durumunda babaların stres düzeyinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Olsen ve diğ. (1983), de engelli çocuğu erkek olan babaların stres düzeyinin daha yüksek olduğunu saptamıştır (Akt: Özkes ve diğ., 1998). Emerson ve diğ. (2003), zihinsel engelli çocuğu erkek olan annelerin, çocuğu kız olanlardan daha stresli olduğunu tespit etmiştir.

Bu araştırmada çocuğun erkek olmasının ebeveynler için stres yükünü artırıcı bir faktör olabileceği, böyle bir durumda, evlilik uyumunun bu stresin düzeyinin azaltılmasında ya da artmasında etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu durumun toplumumuzda çocuk sahibi

olmaya atfedilen değer ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. 1970'lerin ortalarında Endonezya, Almanya, Kore, Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen Çocuğun Değeri Araştırması'nda ebeveynlerin çocuk sahibi olmaya yönelik atfettikleri değerler incelenmiştir. Araştırmanın ülkemizle ilgili sonuçları ülkemizde çocuğun psikolojik değerinden öte maddi değerinin ön planda olduğunu ortaya koymuştur. Ülkemizde araştırmaya katılan ebeveynlerin %77'sinin çocuğu yaşlılık güvencesi olarak gördüğü tespit edilmiştir. Alt sosyo-ekonomik düzeyde, bu eğilimin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çocuğun ekonomik ve yaşlılık güvencesi değerini ön plana alanlarda da erkek evlat tercihinin daha çok rastlanmıştır. Özellikle ataerkil toplumlarda erkek evlatlar daha güvenilir bir yaşlılık güvencesi ve ekonomik yarar kaynağıdır (Kağıtçıbaşı, 1998).

Araştırmamıza katılan ebeveynlerin genel olarak dezavantajlı bir sosyo-ekonomik düzeyden gelmesi, erkek çocuklarla ilgili bu yönde atıflar yapma olasılığını arttırmış olabilir. Bu durumun yarattığı stresin etkisinin azaltılmasında eşlerin ilişkisindeki uyumun, yani evlilik hayatındaki mutluluğun olumlu bir etkisi olduğu düşünülebilir. Bunun yanı sıra, bu durum stresi arttırmış ve evlilik uyumunu düşürmüş de olabilir. Sebebi ne olursa olsun, evlilik uyumu, zihinsel engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerde stresle negatif yönde ilişkili olan bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

"6-12 yaş arasında zihinsel engelli çocuğa ve normal gelişen çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek, ailede çocukla ilgili iş bölümü ve evlilik uyumları onların yaşamlarında algıladıkları stresin önemli yordayıcıları mıdır?" alt probleminde, evlilik uyumu anne-babaların stres puanlarındaki varyansın %7'sini açıklamıştır. Zihinsel engelli çocuğun yanı sıra normal gelişen çocuğa sahip ebeveynlerin uyumlarıyla stres algısı arasında arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu, evlilik uyumları düştükçe algıladıkları stresin arttığı saptanmıştır.

Evlilik uyumu sadece zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (tek çocuğu zihinsel engelli olan) stres algısını anlamlı derecede yordamazken, zihinsel engelli çocuğunun yanı sıra normal gelişen bir çocuğa da sahip ebeveynlerin stres algısını anlamlı bir şekilde açıklamıştır. Kahrman ve Bayat (2008), zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerden eşleriyle sorunlar yaşadıklarını belirtenlerin diğer çocuklarının bakımında da zorluklar yaşadığını bulmuştur. Yani evlilik uyumunun bozulması diğer çocuğun bakımının ve ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştıran bir faktör olmuştur. Sarıhan (2007), zihinsel engelli çocuklara sahip annelerin aile işlevlerini algılamalarını incelediği araştırmasında, araştırma örnekleminde çocuk sayısı en fazla olan annelerin aile işlevlerini en olumsuz algılayan kişiler olduklarını tespit etmiştir. Fırat (2000), zihinsel engelli çocukların annelerinin çocuk sayısının 2 'den fazla olması durumunda kaygılarının yükseldiğini ortaya koymuştur.

Bu verilerden yola çıkarak zihinsel engelli çocuklar dışında başka çocuklara da sahip olmanın yarattığı stresin azalmasında ya da artmasında evlilik uyumunun kritik olduğu söylenebilir. Zihinsel engelli çocuktan başka bir çocuğa sahip olmak ebeveynlerin bakım yükünü arttırdığına göre işbölümü değişkeninin, stresi açıklamada neden etkili olmadığı sorusu akla gelebilir. Bunun olası yanıtlarından biri, diğer kardeşlerin çocuğun bakımına yardımcı olarak, çocuğun bakım yükünü hafifletmesi, ama çocuk sayısının fazla olmasından kaynaklanan ekonomik yükün değişmemesi olabilir. Böyle bir durumda da zorlu yaşam koşullarıyla başa çıkmakta mutlu bir evlilik daha kritik bir öneme sahip olmuş olabilir.

"Zihinsel engelli çocuğa sahip anne-babaların sosyal destek, ailede çocukla ilgili işbölümü ve onların evlilik uyumları, onların yaşamlarında algıladığı stresi yordamakta

mıdır?” alt probleminde, evlilik uyumu anne-babaların stres puanlarındaki varyansın %8’ini açıklamıştır. Zihinsel engelli çocuğu olan anne- babaların evlilik uyumları ile algıladıkları stres arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, anne-babaların, evlilik uyumları düştükçe yaşamlarında algıladıkları stres artmaktadır.

Araştırmada elde edilen bu veri, zihinsel engelli çocukların ebeveynleri ile gerçekleştirilen birçok araştırmanın sonuçlarıyla uyum içindedir. Gerçekleştirilen çalışmalarda evlilik uyumunun zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin ruh sağlığına ve ailenin iyi olma durumuna olumlu katkıları olan bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır.

Stoneman ve diğerleri (2006) araştırmalarında, zihinsel engelli çocuklara sahip olan ebeveynlerin yaşadıkları stres ve evlilik uyumu arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Kersh ve diğerleri (2006), zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde hem annelerin hem de babaların depresiflik düzeyini yordayan en önemli faktörün evlilik uyumu olduğunu saptamıştır. Araştırmacılar, engelli bir çocuğun varlığının tek başına ebeveynin stresini artırmada etkili olmadığını, eşler arasındaki uyumun, ebeveynlerinin stresi üzerinde oldukça önemli olan bir faktör olduğunu söylemiştir. Waeilend ve Baker (2010), zihinsel engelli ebeveynlerin ruh sağlıklarını sürdürmelerinde eş desteğinin, sosyal desteğin araçsal türünden çok daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Simons ve diğ. (1992), eş desteğinin ebeveynin depresyonu ve çocuk yetiştirme biçiminde en etkili olan faktör olduğunu bulmuştur. Dyson (1997), anne ve babaların kendilerini iyi hissetme durumlarının eş desteği ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Trute (1990), evliliğe ilişkisine dair memnuniyetin, zihinsel engelli çocukların bakımıyla ilgili stresle başa çıkmada en etkili faktör olduğunu saptamıştır (Akt: Simmerman, Blacher & Baker, 2006).

Bu araştırmanın ortaya koyduğu bulgular, ülkemizde de konuyla ilgili gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları ile de tutarlıdır. Bahar ve diğ., (2009) engelli bir çocuğa sahip olmanın aile yaşamında sorunlar yarattığını ifade eden bireylerin, depresyon puanlarının da yüksek olduğunu saptamıştır. Toros (2002), bedensel ve/veya zihinsel engelli çocuklara sahip ebeveynlerin evlilik uyumları düştüğünde depresyon ve anksiyetelerinin arttığını bulmuştur.

3.2. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Çocukla İlgili İşbölümünün Onların Algıladıkları Stresi Yordamasına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Araştırma sonucunda çocukla ilgili işbölümü değişkeninin anne-babaların algıladıkları stresi yordamada anlamlılık düzeyine sahip olmadığı görülmüştür.

Bu verinin, Dyson (1997)’in zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde eşin işbölümünü paylaşmasının algılanan stresi düşürdüğünü, Noh, Dumas, Wolf and Fishman (1989)’in çocuğun bakımı ve ev işleri ile ilgili işbölümünün annenin iyi olma durumuna olumlu bir şekilde katkıda bulunduğunu ortaya koyan (Akt: Simmerman, Blacher&Baker, 2001) çalışmaların sonuçlarıyla tutarsız olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada, çocuğun bakımındaki anne-baba arasındaki işbölümünün ebeveynlerin stresini arttıran faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaması, ebeveynlerin toplumsal cinsiyet ile ilgili kavramsallaştırmalarından kaynaklanabilir. Bütün (2010), kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal olarak nasıl algılandığına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rollerinin, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü içinde pekiştiğini belirtmiştir. Toplumun kadına çocuklarına bakım, erkeğe ise aileyi geçindirme ve koruma görevlerini verdiğini ifade etmiştir (s:11). Araştırmaya katılan ebeveynlerin, bu bakış açısıyla erkek ve kadın arasında işbölümü olmamasından ya da cinsiyete dayalı ayrımlaşmadan

rahatsız olmadığı; kendi üzerlerindeki yükü doğal görevleri olarak algıladığı düşünülebilir. Araştırma örneklemindeki annelerin önemli bir kısmının ev hanımı olmasının da araştırma sonuçları üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Her iki ebeveynin çalıştığı ailelerde zihinsel engelli çocuğun bakımı ile işbölümü ilişkisinin araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

3.3. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Algıladıkları Sosyal Desteğin Algıladıkları Stresi Yordamasına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Araştırma sonucunda algılanan sosyal desteğin, araştırmada ele alınan hiçbir alt problemde ebeveynlerin stres puanları üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı etkisi olmadığı saptanmıştır.

Bu veri ilk bakışta, zihinsel engelli çocukların aileleriyle gerçekleştirilen ve ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek arttıkça psikolojik belirtilerinin azaldığını (Arslan, 2010; Coşkun & Akkaş, 2009; Şardağ, 2010; Bailey, Golden & Roberts, 2007), stres düzeyinin düştüğünü (Kaner, 2004; Meaden, Haile & Ebata, 2010, Feldman ve diğ. 2002), çocuklarıyla etkileşimlerinin daha olumlu yönde geliştiğini (Feldman ve diğ. 2002), ve ailelerin uyum sürecinin kolaylaştığını ortaya koyan araştırmalarla çelişiyor gibi görünmektedir.

Yurdakul ve Girli (1998) sosyal destek ile ilgili araştırmalarda sosyal desteğin birçok farklı açıdan ele alındığını belirtmiştir. Ailelerin kendilerine sunulan sosyal desteğe ne kadar ihtiyacı olduğu, aile bireylerinin destek sistemi hakkındaki özel beklentileri ve bu beklentilerin karşılanma olanağı, sosyal desteğe ilişkin memnuniyet, sosyal destek kaynaklarının türü, niteliği gibi konuları, sosyal destekle ilgili araştırmalarda ele alınan boyutlar olarak özetlemiştir. Bu araştırmada sosyal destek, farklı kaynaklardan alınan duygusal destek boyutunda değerlendirilmiş; desteğin araçsal ve bilgi edindirmeye yönelik türleri ele alınmamıştır. Araçsal destek tipi, bilgi vermeyi, tavsiyelerde bulunmayı, geri bildirimleri, parasal ve materyal yardımını, bakım ve eğitimle ilgili yardımları ve benzerlerini içermektedir. Bu destek tipi, bireye engelle ilgili hizmetler, kurumlar, kaynaklar ve yasalar hakkında bilgi vererek, problem durumlarla başa çıkabilme yolları sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, ailelerin maddi sorunlarına doğrudan çözümler getirerek ya da aile bireylerini rahatlatmak ve boş zaman etkinliklerine daha çok katılabilmek için gerekli zamanı sağlayarak gerilimi azaltmaktadır. Sucuoğlu (1995), özel gereksinimli çocukların ailelerinin gereksinimleri incelendiğinde, annelerin %90,90'nın benzer özellikte çocuğu olan anne babalar için hazırlanmış yazılı materyalleri okuma, babaların ise %84'ünün çocuğa bazı becerileri öğretebilme konusundaki, bilgi gereksinimlerinin öncelikli gereksinimleri olduğunu saptamıştır (Akt: Ersoy & Çürük, 1999: 106). Ersoy ve Çürük (1999), bu gereksinimlerin karşılanmadığı durumlarda, kişinin stres düzeyinin azalmayacağını ileri sürmüştür. Bilgilendirmeye dayalı desteğin yanı sıra, ailelerin maddi konularda desteklenmesinin de ebeveynlerin stresi üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Chen ve Tang, (1997) özellikle maddi desteğin, kontrol edilebilen stres için, yapılan bilgilendirme desteğinden daha yararlı olduğu saptanmıştır (Akt: Ersoy & Çürük, 1999: 107). Araştırma örneklemindeki anne-babaların neredeyse yarısının ilköğretim mezunu olması, annelerin çoğunluğunun çalışmamasıyla birlikte, babaların da önemli bir kısmının gelir düzeyi yüksek olmayan işlerde çalışması, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olduklarının göstergeleri arasındadır. Böyle bir dezavantaja sahip grupta ailelerin maddi yönde sosyal destek almasının stres üzerinde duygusal destekten daha olumlu etkileri olabileceği düşünülmüştür.

Sosyal desteğin türünün yanı sıra, kişinin sosyal desteğe ilişkin memnuniyeti ve sosyal desteği faydalı bulması da bireylerin ruh sağlığı ile ilişkilidir. Yurdakul ve Girli (1998), otistik ve zihinsel engelli çocuklarla, çocukları normal gelişim gösteren ebeveynleri ruh sağlığı, benlik saygısı ve sosyal destek açısından karşılaştırdıkları çalışmalarında, sosyal desteği “ destek ağının genişliği” ve “memnuniyet” açısından değerlendirmiştir. Üç grupta da desteğin genişliği ve desteğe ilişkin memnuniyetin ebeveynlerin ruh sağlığı ile olumlu ilişkilerinin olduğu saptanmıştır. White ve Hastings (2004) ise, araştırmalarında sosyal destek boyutlarından faydalılığın ailelerin iyi olma durumu ile ilişkili olduğunu saptanmıştır. Ailelerin sosyal desteği faydalı bulma oranı arttıkça iyi olma durumunun arttığı ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada sosyal destek puanlarının ebeveynlerin stres algısı puanlarında anlamlı yordayıcılığa sahip olmamasının olası nedenlerinden biri, sosyal desteğin sadece duygusal destek bağlamında ele alınması olabilir. Daha sonra gerçekleştirilecek araştırmaların sosyal desteğin araçsal ve bilgiye dayalı türlerini ve bireyin bu desteğe ilişkin memnuniyetini ele almasının konunun aydınlatılmasında yararlı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, konuyla ilgili olarak gerçekleştirilecek çalışmalarda sosyo-ekonomik düzeyin de stres algısı ile sosyal destek arasındaki ilişkideki aracılığının değerlendirilmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

Zihinsel engelli çocukların anne- babalarının stres puanlarının %92’si hakkında bilgi sahibi bulunamaması, konuyla ilgili araştırmaların farklı değişkenleri de dahil edecek şekilde gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Aşağıda öncelikle konuyla ilgili gerçekleştirilebilecek öneriler sunulmuştur. Daha sonra araştırma bulguları doğrultusunda, zihinsel engelli ebeveynlerle çalışan profesyonellere yönelik öneriler getirilmiştir.

1. Zihinsel engelli bireylerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörleri inceleyen araştırmalarda, sosyal desteğin farklı türleri, kişi tarafından yararlı bulunup bulunmadığı, kişinin sosyal desteğe ilişkin memnuniyeti gibi faktörlerin incelenmesinin, sosyal destek stres arasındaki ilişkinin aydınlatılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.
2. Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin stres düzeyinde etkili olduğu araştırmalarla desteklenen başa çıkma biçimlerinin (Akkök, Aşkar & Karancı, 1992, Bilal & Dağ, 2005; Duygun & Sezgin, 2003) stres algısı üzerindeki etkisinin incelenmesinin, ebeveynlerin stres algısı üzerinde olan kişisel faktörlerin değerlendirilmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.
3. Araştırma örneklemindeki ebeveynlerin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlara sahip olması, ebeveynlerin yaşadıkları strese maddi faktörlerin kişilerarası faktörlerden daha etkili olabileceğini akla getirmiştir. Bu nedenle bundan sonra gerçekleştirilecek olan araştırmalarda sosyo-ekonomik düzeyin bağımsız değişken olarak ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
4. Zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin stresini inceleyen çalışmalarda çocuğun davranış problemlerine sahip olup olmamasının incelenmesinin de yararlı olacağı düşünülmektedir.

Özetle; bu araştırmada ele alınan kişilerarası ilişkilerin (sosyal destek, evlilik uyumu, ev içinde iş bölümü) yanı sıra, kişisel değişkenler (ruh sağlığı, kişilik

- özellikleri, başa çıkma biçimleri), çocukla ilgili değişkenler ve sosyo ekonomik faktörlerin etkilerinin bir arada değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.
5. Zihinsel engelli çocukların ebeveynleri ile gerçekleştirilen araştırmaların, daha çok annelerle gerçekleştirildiği, bunun da anne-babalarla gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları yorumlanırken yeterli sayıda referans noktası bulunamasına neden olduğu saptanmıştır. Konuyla ilgili araştırmalara babaların daha fazla dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir.
 6. Araştırmaya istenilen oranda katılımın gerçekleştirilmesinin nedenlerinden biri, ebeveynlerin, birçok sorudan oluşan ölçek ve anketleri doldurmayı yorucu bulmaları olabilir. Zihinsel engelli bireylerin ebeveynlerinin stresini değerlendirirken, ebeveyn için daha az stres verici olan yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmalara ihtiyaç vardır. Görüşme yönteminin bunu sağlayabileceği düşünülmektedir.
 7. Evlilik uyumunun ebeveynlerin stres algılarıyla negatif yönde bir ilişkisinin olmasına yönelik bulgunun, özel eğitim ve rehabilitasyon alanında görev yapan profesyonellerin çalışmalarının planlanmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bireylerin evlilik uyumunun iletişim becerilerinin gelişmesiyle arttığını ortaya koyan veriler (Şardoğan & Karahan, 2005, Şener & Terzioğlu, 2008), zihinsel engelli ebeveynlere iletişim becerileri konusunda eğitimler verilmesinin yararlı olacağını düşündürmektedir. Söz konusu eğitimlerde hem anne-hem babanın katılımının sağlanmasının çalışmaların verimliliğini arttıracakı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkök, F., Askar, B. & Karancı, N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması, *Özel Eğitim Dergisi*, 1992, 1 (2), 8-12
- Aslan, Ç. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların psikolojik Belirtileri, sosyal destek algıları ve stresle başa çıkma tarzlarının karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aysan, F.& Özben, Ş. (2007) Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-6
- Bahar, A., Bahar, G., Savaş, H., Parlar, S. (2009). Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4 (11), 97-112
- Bailey, B., Golden, Roberts, J. & Ford, A. (2007). Maternal depression and developmental disability :research critique, *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Disabilities Research Reviews*, 13, 321-29

Bailey, D. (2007).Introduction: family adaptation to intellectual and developmental disabilities, *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13, 291-92

Bilal, E.& Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 12, 2, 56-58

Bütün, B. (2010). Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden çocuk bakımı hizmetleri: farklı ülke uygulamaları. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Büyüköztürk, Ş. (2004). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Yayınevi

Coşkun, Y. & Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, (1), 213-227

Çürük, N. (2008). Ankara İl Merkezi'nde Bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İş Okullarında 1. ve 4. sınıfa devam eden zihinsel engelli çocukların annelerinin kaygı ve sosyal destek düzeylerinin karşılaştıkları problemlere göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dereli, F. & Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25, 164-158

Duygun, T. & Sezgin, N. (2003). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 2003, 18 (52), 37 - 52

Erhan, G. (2005). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin umutsuzluk, kararsızlık, sosyal destek algıları ve gelecek planlarının incelenmesi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Eker, D. & Arkar, H. (1995). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34, 45-55

Eker, D., Arkar, H. & Yıldız, H.(2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (1):17-25

Emerson, E., Robertson, J. & Wood, J. (2003). Levels of psychological distress experienced by family carers of children and adolescents with intellectual disabilities in an urban conurbation. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17, 77-84

Emerson, E., Hatton, C., Llewellyn, G., Blacher, J. & Graham, H. (2006). Socio-economic position, household composition, health status and indicators of the well-being of mothers

children with and without intellectual disabilities. Journal of Intellectual Disability Research, 12, 862-873

Ersoy, Ö. & Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi. Aile ve Toplum Dergisi, 5 (17), 104-110

Emerson, E., Robertson, J. & Wood, J. (2003). Levels of psychological distress experienced by family carers of children and adolescents with intellectual disabilities in an urban conurbation, Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 17, 77-84

Emerson, E., Hatton, C., Llewellyn, G., Blacher, J. & Graham, H. (2006). Socio-economic position, household composition, health status and indicators of the well-being of mothers of children with and without intellectual disabilities, Journal of Intellectual Disability Research, 12, 862-873

Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F. & Dereboy, Ç. (2009). Algılanan Stres Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması : Güvenirlilik ve geçerlik analizi (Yayınlanmamış makale)

Feldman, M., Varghese, J., Ramsay, J. & Rajska, D. (2002). Relationship between social support, stress and mother-child interactions in mothers of children with intellectual disabilities. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 15 (4), 314-323

Fırat, S. 2000. Otistik ve zihinsel engelli çocukların annelerinde, kaygı, depresyon, aleksitimi ve genel psikolojik değerlendirme. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Frey, K.S., Greenberg, M.T. and Fewell, R. (1989). Stress and coping among parents of handicapped children: A multidimensional approach. American Journal on Mental Retardation, 94, 240-249.

Girli, A., Yurdakul, A., Sarısoy, M. & Özkes, M. (1998). Zihinsel engelli ve otistik çocukların ebeveynlerine yönelik grup danışmanlığının depresyon, benlik saygısı ve tutumlarına etkisi. İnternette 11.11.08 tarihinde alınmıştır. www.isikozelegitim.com/index2.php?id=22&alt_id=7 - 38k

Girli, A. (2005). Otistik çocukların ailelerin yönelik grup rehberliğinin anne babaların depresyon ve benlik saygısına etkisi. İnternette 11.11.08 tarihinde alınmıştır. www.isikozelegitim.com/index2.php?id=22&alt_id=7 - 38k

Hatton, C., Emerson, E., Graham, H., Blacher, J. & Llewellyn, G. (2010). Changes in family composition and marital status in families with a young child with cognitive delay. Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 23 14-26

Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). Kültürel Psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile. İstanbul: Altan Yayıncılık

Kahriman, İ. & Bayat, M. (2008). Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri, ÖZ-VERİ Dergisi, 5 (1).

Kersh,J., Hedvat, T., Crom, P& Warfield, M. (2006). The contribution of marital quality to the well-being of parents of children with developmental disabilities. Journal of Intellectual Disability Research, 12, 883-893

Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan anne-babaların algıladıkları stress, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, İnternette 01.08.2010 tarihinde alınmıştır. [http: www.acikarsiv.edu.tr](http://www.acikarsiv.edu.tr)

Karaçengel, B. (2007). Zihinsel engelli çocuğa sahip anneler ile sağlıklı çocuğa sahip annelerin atılganlık ve suçluluk-utanç düzeyleri açısından karşılaştırılması.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile ailede algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. TAF, Preventive Medicine , Bulletin, 8 (4) .

Karasar, N. (1998). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Kersh,J. , Hedvat, T., Crom, P& Warfield, M. (2006). The contribution of marital quality to the well-being of parents of children with developmental disabilities, Journal of Intellectual Disability Research, 12, 883-893

Kışlak, Tutarel, Ş.(1999). Evlilikte uyum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. 3P Dergisi, 7(1), 50-57

Küçüker, S (1993). Özürlü çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışmanlık hizmetleri. Özel Eğitim Dergisi, 1 (3), 23-29

Küçüker, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. Özel Eğitim Dergisi, 3(1), 1-11

Meral, B. (2006). Babaların zihinsel engelli çocuklarının yetiştirilmesine yönelik katılım durumlarının belirlenmesi.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Mutlu, A. Akmeşe, P.& Günel, M (2010). Değişik özür seviyesindeki serebral palsili çocukların annelerinin depresyon düzeyleri farklı mıdır? Yeni Tıp Dergisi, 27, 87-92

Meaden, H., Halle, J.& Ebata, A. (2010). Families with children who have autism Spectrum disorders: stres and support. Council for Exceptional Children.77, 7-36.

Natan, K. (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ve olmayan annelerin depresyon ve kaygı düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Okanlı, A., Ekinci, M., Gözüağca, D. & Sezgin, S. (2004). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları psikososyal sorunlar. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1-8

Risdal, D. & Singer, G. (2004). Marital adjustment in parents of children with disabilities: a historical review and meta-analysis, *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 29 (2), 95-103

Sarihan, C. (2007). Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin aile işlevleri ile yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Seral, E. G. (1998). Mother characteristics the encouragement of sex typed activities in preschool children. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Siklos, S. & Kerns, K. (2006). Assessing need for social support in parents of children with autism and down syndrome, *Journal of Autism Development Disorders* 36, 921-933

Simmerman, S. & Blacher, J. & Baker, B. (2001). Fathers' and mothers' perceptions of father involvement in families with young children with a disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 26 (4), 325-338

Stoneman, Z., Payne, S & Floyd, F. (2006) Marital adjustment in families of young children with disabilities: associations with daily hassles and problem-focused coping. *American Journal on Mental Retardation*, 111, (1), 1-14.

Sucuoğlu, B (1996). Kaynaştırma programlarında anne-baba katılımı, *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 25-43

Şardağ, S.(2010). Zihinsel engelli çocuklara sahip annelerin stresle başa çıkma tarzları ve aile sosyal desteğinin evlilik uyumlarını yordaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Şardoğan, M & Karahan, F. (2006). Evli bireylere yönelik bir insan ilişkileri beceri eğitimi programının evli bireylerin evlilik uyumu düzeylerine etkisi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2, 89-102

Şener, A. & Terzioğlu, G.

2008a. Arkadaşlık ilişkilerinin evlilik uyumu üzerindeki etkisi, 20.01.2010 tarihinde internetten alınmıştır. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/arkadaslikiliskilerievlilikuyumu>. Pdf

2008b. Bazı sosyodemografik değişkenler ile iletişimin eşler arası uyuma etkisinin araştırılması, *Aile ve Toplum Dergisi*, 13, 7-21

Toros, F. (2002). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon, evlilik uyumunun ve çocuğu algılama şeklinin değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 3 (2), 45-52

Toros, F. (2002). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon, evlilik uyumunun ve çocuğu algılama Çeklinin değerlendirilmesi. Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi, 3 (2), 45-52

Öner, N.(2006). Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler.(Genişletilmiş İkinci Baskı) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Özekes, M., Girli, A., Yurdakul, A. & Sarısoy, M. (1998). Evlilik ilişkisinde engelli bir çocuğa sahip olmanın rolü. İnternette 11.11.08 tarihinde alınmıştır. www.isikozelegitim.com/index2.php?id=22&alt_id=e-38k

Özşenol, F., Işıkhana, V., Ünay, V., Aydın, H. İ., Akın, R. & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. Gülhane Tıp Dergisi, 45 (2), 156-64

Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. & Çolakkağıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin incelenmesi. İnternette 25.11.08 tarihinde alınmıştır. <http://www.klinikpsikiyatri.org/files/journals/1/185.pdf>

Yurdakul, A. & Girli, A. (1998). Engelli çocuğu olan ailelerin sosyal destek örüntüleri ve bunun psikolojik sağlık ile ilişkisi, İnternette 11.11.08 tarihinde alınmıştır. <http://www.isikozelegitim.com/uploads/File/Ebeveynlerin%20Sosyal%20Destek%20Oruntuleri.pdf>

White, N. & Hastings, R. (2004). Social and Professional support for parents of adolescents with severe intellectual disabilities, Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 17, 181-190

Waieland, N & Baker, L. (2010). The role of marital quality and spousal support in behaviour problems of children with and without intellectual disability. Journal of Intellectual Disability Research, 54 (7), 620–633

EXTENDED ABSTRACT

Having a mental retarded children can effect parent's mental health, their relationship with each other and social envorinment. There are a lot of investigation revealed that parents with mental retarded children percevied more stress in their life than parents who have normally developed children. Received a social support is important for parents with mental retarded children to coping to stress in their life. Informal social support is received from family, friends, agnates. Formal social support is received from agencies (support groups, health and proffessional ministrations) . Handing issues which related parent's stress level in psycho-educational ministrations which kind of formal social support can enhance the effectiveness of these studies. Because of this reasons, the factors which maybe effect on parents' stres level as negatively or pozitivly must be determinated.

This study is designed to determine the factors which related stress of parents with mental children. Related with this purpose, it was investigate the role of social support, marital adjustment and child-related division of labor in predicting stress of parents with parents with mentally retarded children between the ages of 6-12.

The sample of the research consisted of 200 parents (124 mothers, 76 fathers) having mentally retarded children aged between 6-12. Participants are resident in six different district of İstanbul (Beylikdüzü, Beyoğlu, Büyükçekmece, Çatalca, Esenyurt, Şişli) and have referred to Beylikdüzü and Şişli Counseling and Research Center for educational diagnosis.

Participants were administered three self-report questionnaires in order to assess perceived stress of parents (Perceived Stress Questionnaire), perceived social support of parents (Multidimensional Perceived Social Support Questionnaire), and marital adjustment (Marital Adjustment Questionnaire). In addition, personal and demographic information about children and parents were obtained by using a demographic form developed by the researcher. Multiple Linear Regression Analysis was conducted to analyze the data.

Results of the regression analyses revealed that marital adjustment was the only significant predictor among the independent variables. As results indicated, 9 % of the variance in perceived stress of parents who have mentally retarded sons, and 7 % of the

variance in perceived stress of parents who have other child/children than the mentally retarded one were explained by marital adjustment. It was shown that, in general, marital adjustment accounted for/explained 8 % of the variance in perceived stress of parents who have mentally retarded child/children. However, neither social support nor child related labor of division were significant predictors of perceived stress of parents with mentally retarded child/children.